

ISSN 2591-1201

LETNIK 6 • 2022 • ŠTEVILKA 1



D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dilemmas

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešič (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Matic Batič (Slovenija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Italija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 20. 5. 2022.

Lektoriranje in prevod povzetkov

DigitPen

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

200 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m m a s

Review of Slovene Contemporary History



LETNIK 6 • 2022 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Razprave

Mirjam Dujo Jurjevčič
Italijanski okupator v Loški dolini leta 1941

9

Martina Grahek Ravančič
*Institucija javnog tužitelja u Hrvatskoj
nakon završetka Drugoga svjetskoga rata*

43

Aleš Breclj
Profesor Alojzij Geržinič

77

Áron Máthé
*Attempts at Justice during the Regime Change in
Hungary*

105

Peter Jašek
*Coming to Terms with
the Communist Regime in Slovakia*

129

Jernej Letnar Čerňič
*Tranzicijska pravičnost od Trsta do Monoštra:
med utopijo in resničnostjo*

157

Poročila s konferenc

Matic Batič

*Prostorske politike v avtoritarnih in totalitarnih
režimih: odprta vprašanja in novi raziskovalni pristopi,*

Ljubljana, 12. 4. 2022

185

In memoriam

Tamara Griesser Pečar

In memoriam prof. dr. Lovro Šturm (1938–2021)

193

Andreja Škofljanec

In memoriam dr. Janez Arnež (1923–2021)

203

Recenzije

Tamara Griesser Pečar

*Janez Juhant, Lambert Ehrlich – prerok slovenskega
naroda, Mohorjeva družba, Celovec; Celjska Mohorjeva
družba, Celje; Goriška Mohorjeva družba, Gorica;
Društvo Združeni ob Lipi sprave, Medvode; Teološka
fakulteta, Ljubljana 2022*

211

Damjan Hančič

*Lisbeth Matzer, Herrschaftssicherung im »Grenzland«.
Nationalsozialistische Jugendmobilisierung im besetzten
Slowenien (1941–1945), Brill/Ferdinand Schöningh,
Paderborn 2021*

221

Jelka Piškurić

*Mojca Šorn, Pomanjkanje in lakota v Ljubljani med veliko
vojno, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2020*

229

R a z p r a v e

Prejeto: 30. 11. 2021
1.02 pregledni znanstveni članek

Aleš Breclj¹

Profesor Alojzij Geržinič

Izvleček

Alojzij Geržinič (1915–2008) je bil šolnik, kulturni delavec, publicist, glasbenik in šahist. V prvem delu sestavka so prikazane njegova mladost, izobrazba in svetovnonazorska opredelitev za zelo načelno katolištvo. V drugem delu, ki obsega 2. svetovno vojno in čas neposredno po njej, je prikazana njegova poklicna pot. Kot nasprotnik OF se je nato na poziv vodstva domobrancev na Primorskem začel ukvarjati z obnavljanjem slovenskih šol, ki jih je bil zatrl fašizem. Ob prihodu jugoslovanske vojske v Trst se je umaknil v begunska taborišča v Italiji. Na vabilo dr. Srečka Barage se je vrnil v Trst in sodeloval pri obnavljanju slovenskega šolstva. Kljub nasprotovanju Italijanov in tistega dela Slovencev, ki ni sprejemal zavezniške uprave in protikomunističnih učiteljev – beguncev, je to na Tržaškem in tudi Goriškem uspelo. Geržinič pa je moral zaradi svoje domobranske preteklosti in nevarnih razmer kmalu zapustiti Trst in je emigriral v Argentino. Tretji del prispevka obravnava njegovo življenje v Argentini, kjer si je kmalu našel primerno zaposlitev in si ustvaril družino. Živahno je sodeloval v organizacijah in listih, ki jih je ustanovila tamkajšnja slovenska poveljna emigracija. Ob tem je tudi veliko komponiral.

1 Aleš Breclj, Devin/Duino (I), profesor slovenščine in zgodovine v pokoju, albreclj51@gmail.com.

KLJUČNE BESEDE: Alojzij Geržinič, Neda Geržinič, Ljubljana med svetovnjima vojnama, slovensko šolstvo na Primorskem med II. svetovno vojno, Slovenci v Argentini, Slovenska kulturna akcija, *Sij slovenske svobode*.

Abstract

Alojzij Geržinič (1915-2008) was a schoolteacher, professional in culture, publicist, musician and chess player. The first part of the paper outlines his youth, his education and his principled Catholic philosophical outlook. The second part, which covers World War II and the time immediately after it, outlines his career. As an opponent of the Liberation Front, he then, at the request of the Home Guard leadership in Primorska, began to engage in the restoration of the Slovenian schools that had been suppressed by fascism. Upon the arrival of the Yugoslav Army in Trieste, he moved to refugee camps in Italy. At the invitation of dr. Srečko Baraga, he returned to Trieste and took part in the restoration of the Slovenian school system. Despite the opposition of Italians and that part of Slovenians who did not accept the Allied administration and anti-Communist teachers (refugees), the restoration effort succeeded in Trieste and also in the Gorizia region. However, Geržinič soon had to leave Trieste because of his Home Guard past and the dangerous circumstances. He emigrated to Argentina. The third part of the paper focuses on his life in Argentina, where he soon found a suitable employment and started a family. He actively participated in organisations and contributed to bulletins founded by the local Slovenian post-war emigration. Alongside, he extensively indulged in musical composition.

KEYWORDS: Alojzij Geržinič, Neda Geržinič, Ljubljana between the World Wars, Slovenian school system in Primorska during World War II, Slovenians in Argentina, Slovenian Cultural Action organisation, *Sij slovenske svobode* bulletin.

Profesor Alojzij Geržinič in njegova knjiga spominov

O kulturnem delavcu, publicistu, šolniku, glasbeniku in šahistu prof. Alojziju Geržiniču še ni bilo veliko napisanega. Njegova knjiga spominov *Od Save do Srebrne reke*,² ki je izšla v Trstu leta 2015 in ki jo je za založbo Mladika uredil Ivo Jevnikar, je neprecenljiv vir informacij. Vanjo je vključil tudi spomine na šolsko delo na Tržaškem iz dveh svojih prejšnjih knjig.³ Ne gre zgolj za osebna doživetja, ampak tudi za informacije o t. i. veliki zgodovini, ki je krepko zakorakala na njegovo življenjsko pot. Pričujoča razprava podaja pregled Geržiničeve življenjske poti s pomočjo njegovih objavljenih spominov in drugih zgodovinskih virov.

Mladost in delovanje do 2. svetovne vojne

Alojzij Geržinič je bil rojen 11. junija 1915 v Ljubljani, umrl pa je v Buenos Airesu 26. marca 2008. Oče se je tudi imenoval Alojzij, po poklicu je bil policijski komisar v Ljubljani, nekaj časa tudi predstojnik policije v Celju in Mariboru. Rodil se je v Trstu 7. novembra 1884, njegov rod pa je izhajal iz Istre. V Trstu je dokončal gimnazijo ter v Gradcu nato diplomiral na pravni fakulteti.⁴ Mati se je imenovala Frančiška Kokalj. Njen oče je bil Franc Kokalj, učitelj, ki je umrl sorazmerno mlad. Geržiničeva babica po mamini strani se je imenovala Felicita in je bila sestra znanega narodnega buditelja, pravnika in gornika dr. Henrika Tume.⁵

2 Alojzij Geržinič, *Od Save do Srebrne reke* (Trst: Mladika, 2015).

3 Alojzij Geržinič, *Pouk v materinščini – da ali ne?* (Buenos Aires: Založba Sij, 1972); Alojzij Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo na Primorskem za delovanja dr. Srečka Baraga pri ZVU* (Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1983).

4 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 23–24, 42–43.

5 Ibid., 29–30.

Prof. Geržinič je imel mlajšega brata Leva (rojenega 1916, umrlega 2012) in tudi mlajšo sestro Nedo (rojeno 1918, umrlo v tragičnih okoliščinah nekaj dni pred koncem 2. svetovne vojne). Lev Geržinič je postal ekonomist, med vojno je plačeval Rdeči pomoči. Seznam plačnikov je prišel na dan, njega in druge so aretirali in jih poslali v nemška koncentracijska taborišča. Julija 1945 se je v težkem zdravstvenem stanju vrnil domov. Ko si je opomogel, je kot ekonomist kmalu našel zaposlitev med Ljubljano in Beogradom, prevzel je vodstvo Inštituta za vodstvo in nadzor delovnega področja v Sloveniji.⁶

Neda Geržinič je doštudirala pravo. V študentskih letih se je navdušila za marksistične ideje. Ob italijanski okupaciji se je opredelila za Osvobodilno fronto slovenskega naroda (OF) in od 1944 delovala v Varnostno-obveščevalni službi (VOS). Slovenska politična policija⁷ je skupini njenih pripadnikov prišla na sled. Njo in še 28 ujetnikov iz vrst OF, med njimi sta bila sorodnika Boris in Zorko Tuma, so 4. maja 1945 na nemško povelje pri Turjaku usmrtili domobranski pazniki.⁸

Geržiničevi so v Ljubljani stanovali v Šempetru. V bližini so bili Poljanska gimnazija, vila dr. Marka Natlačena, stanovanja Kidričevih, Lovrenčičevih, Prijateljevih, Remčevih in drugih znanih družin. V isti stavbi in v tretjem nadstropju, kjer je stanovala njihova družina, so bili tudi Pirnatovi. Žena g. Pirnata se je kot dekle pisala Armić in z njo so bili v istem

6 Ibid., 48–50.

7 To je bil poseben oddelek slovenske policije v sklopu uprave Ljubljanske pokrajine, ki ji je načeloval general Leon Rupnik. Celotno policijo je vodil dr. Lovro Hacin, njen politični oddelek pa dr. Maks Loh (Boris Mlakar, *Slovensko domobranstvo 1943–1945: ustanovitev, organizacija, idejno ozadje* (Ljubljana: Slovenska matica, 2003), 96–97).

8 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 35, 50–53. Gl. tudi geslo »Neda Geržinič«, pridobljeno 4. 10. 2021, URL: https://sl.wikipedia.org/wiki/Neda_Ger%C5%BEini%C4%8D.

stanovanju tudi njena brata Stojan in Gojko ter sestra Zdenka. Zdenka Armić je bila tiho in mirno dekle. Nekoč, v 30. letih prejšnjega stoletja, je zbežala od doma z Borisom Kidričem, enim izmed voditeljev Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) v Sloveniji, kar je povzročilo veliko začudenje. Med vojno in revolucijo je Zdenka Armić Kidrič postala glavna voditeljica VOS.⁹

Prof. Geržinič je po osnovni šoli obiskoval poljansko realno gimnazijo, ki je bila zelo blizu doma. Starši so ga prav zato vpisali tja, ker je bil telesno slaboten. To je kasneje obžaloval, saj bi raje obiskoval klasično gimnazijo.¹⁰ Vsekakor je šest razredov opravil na tisti gimnaziji, zadnji dve leti pa je obiskoval realno v Mariboru in tam maturiral leta 1933. Oče se je moral namreč zaradi službe preseliti v štajersko prestolnico.¹¹ Po maturi se je vpisal na slavistiko na Univerzi v Ljubljani in kot glavni predmet izbral srbohrvaščino. Diplomiral je oktobra 1938.¹² Ker ni dobil službe, je k študiju dodal še slovenščino in se navdušil nad profesorjem za fonetiko in zgodovino slovenskega jezika dr. Franom Ramovšem. Univerza mu je izdala Dodatek k fakultetni diplomi junija 1940.¹³

Mladi Alojzij Geržinič je imel mnogo zanimanj. Bil je predan glasbi in se učil klavirja pri prof. Josipu Pavčiču, gospe Gallatia, prof. Antonu Ravniku (1925–1934), glasbeno teorijo in harmonijo pri prof. Vasiliju Mirku, ki je bil v gimnaziji

9 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 19–20; Miklavž Komelj, »Zdenka Kidrič - Marjeta 1909–2008«, *Borec, revija za zgodovino, antropologijo in književnost* LX, št. 652–656 (2008): 7–15.

10 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 53–54.

11 Ibid., 105–113; Martin Jevnikar, »Geržinič, Alojzij«, v: *Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL)*, 5. snopič, (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1978), 417.

12 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 114–119.

13 Ibid., 120–123.

sošolec njegovega očeta, in prof. Slavku Ostercu (1932–1935).¹⁴ V Ljubljani je bil član šahovskega kluba in igral v prvem moštvu, ki je bilo takrat jugoslovanski prvak (1931–1941).¹⁵ Zanimal ga je tudi namizni tenis, največ je igral za ekipo Ilirije. Bil je tudi skavt.¹⁶ Ves čas je veliko bral. Od tujih jezikov je obvladal srbohrvaščino, nemščino, francoščino, kasneje poljščino, italijanščino, ruščino, angleščino ...

V mladih in prvih odraslih letih si je izoblikoval pogled na svet. Izhajal je iz verne družine. Na poljanski gimnaziji je nanj vplival katehet dr. Gregorij Pečjak.¹⁷ V obdobju, ko je s slavistično diplomo v žepu čakal na službo, je svoje počutje v spominih takole opisal: »*Nagnjen sem bil k melanholiji in pesimizmu. Verska podlaga je sicer ostala neokrnjena, a preko nje se je vilo vse polno filozofskih in umetnostnih domnev, teorij.*« Ugotavljal pa je, da mu je pri izhodu iz kakega miselnega in duševnega težavnega položaja pomagalo tudi šahovsko znanje kot »*vir odpornosti in odločitve*«. ¹⁸ Na začetku vojne je prišel do spoznanja, kot piše v omenjenih spominih, »*da v razmerju do Boga in Cerkve ne sme biti polovičarstva*«. ¹⁹ Izpopolnjeval je svoje versko znanje. Poleti 1942 mu je prišla v roke knjiga Tomaža Kempčana *Hoja za Kristusom* v slovenski izdaji, ki jo je pripravil duhovnik, prevajalec in politik Andrej Kalan. Knjiga je močno vplivala nanj. V tistem času je tudi srečal duhovnika Filipa Žaklja, ki je postal njegov spovednik in svetovalec v verskih rečeh. (Z njim se je sicer kasneje srečeval v izseljenstvu v Argentini.) Lotil se je tudi branja revije *Rimski katolik*, ki jo je na prelomu 19. stoletja izdajal znani profesor v

¹⁴ Jevnikar, »Geržinič Alojzij«, 417–418.

¹⁵ Ibid., 418.

¹⁶ Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 75–80.

¹⁷ Ibid., 54–56, 157–158.

¹⁸ Ibid., 134.

¹⁹ Ibid., 158.

goriškem bogoslovju in kasneje škof na Krku dr. Anton Mahnič. Obiskoval je tudi sestanke Katoliške akcije za profesorje. Tako se je izoblikoval v načelnega katoličana in je iz idejnih razlogov vedno bolj odklanjal OF.²⁰

Medvojno obdobje in odhod v Argentino

Prvo službo je dobil kot profesor-suplent na realni gimnaziji v Kočevju, kjer je od januarja 1941 do novembra 1943 poučeval slovenščino in nemščino. Dekret z imenovanjem je podpisal dr. Miha Krek, eden vodilnih predstavnikov Slovenske ljudske stranke (SLS) ter tedanji prosvetni minister v vladi Dragiše Cvetkovića in Vladimirja Mačka.²¹ V Kočevju je med kolegi profesorji imel tudi Vladimirja Pavšiča - Mateja Bora in Antona Sovreta.²² Nato je od 1943 do 1945 poučeval na IV. državni realni gimnaziji v Ljubljani.²³ Avgusta 1944 je prejel poziv Slovenskega narodnega varnostnega zbora (SNVZ),²⁴ naj gre na Primorsko. Sprejel je nalogo, da bo s predsednikom Deželnega šolskega sveta v Gorici prof. Antonom Kacinom poučeval na izpopolnjevalnem tečaju za slovenske učitelje in učiteljice, ki so imeli diplomu z italijanskih učiteljskih. Tečaj je potekal v Gorici od 6. do 29. septembra 1944. Pobuda se je nato

²⁰ Ibid., 150–154, 161.

²¹ Dr. Miha Krek je na tem ministrstvu zamenjal dr. Antona Korošca, ki je umrl 14. decembra 1940.

²² Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 134–154.

²³ Jevnikar, »Geržinič Alojzij«, 418.

²⁴ Slovenski narodni varnostni zbor (SNVZ), je bil primorska različica slovenskega domobranstva, vendar je bil organizacijsko od njega ločen. V splošni rabi so njegovim pripadnikom pravili kar primorski »domobranci«. Ustanovljen sredi novembra 1943 v Trstu, postojanke pa je postopoma odpiral še v drugih krajih na Primorskem. Kot »inšpektor« ga je vodil polkovnik Anton Kokalj.

ponovila v Idriji, in sicer od 16. novembra do Božiča 1944. Po Božiču je na njegovem mestu poučeval prof. Srečko Baraga (1901, Šmarata–1977, Buenos Aires).²⁵ Šolski svet v Gorici je sodeloval pri organiziranju prej omenjenih izpopolnjevalnih tečajev za učiteljstvo in je ustanavljal slovenske šole tam, kjer so bile močno prisotne okupatorske sile. Pred tečajema v Gorici in Idriji je avgusta 1944 organiziral podoben tečaj v Tolminu. Vodili so ga prof. Vinko Beličič, dr. Tine Debeljak, dr. Anon Kacin in drugi, med njimi tudi Severin Šali, sicer pristaš OF.²⁶

Od januarja do maja 1945 je bil prof. Geržinič v Trstu kot nadporočnik SNVZ referent za slovensko šolstvo tržaške pokrajine²⁷ pri Vrhovnem komisarju za Jadransko primorje. Večkrat je obiskal večino vseh slovenskih vasi pokrajine od Trsta do Postojne in Devina, da bi organiziral slovenske osnovne šole in si prizadeval, kot še drugi pripadniki SNVZ, da bi bile le-te uzakonjene.²⁸ Seveda se je pri tem poskusu, pred njim sta se v vrstah SNVZ ukvarjala s šolstvom stotnika Pero Horn in dr. Ivan Martelanc,²⁹ vnel podtalni spor z Italijani, bolj očiten pa s pristaši OF, ki so po razpadu Italije septembra 1943 začeli organizirati svoje šolstvo – bilo je že kakih 300 partizanskih šol ali več, nekatere so delovale tudi v Slovenski Benečiji.³⁰ Za

25 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 159–160, 165–166; Marija Kacin, *Slovenska šola na prepihu: ob 65-letnici obnovitve* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2011), 62.

26 Kacin, *Slovenska šola na prepihu*, 62.

27 Tedanja Pokrajina Trst je obsegala približno 30 občin: od Trsta do vključno Tržiča (Monfalcone), Gradeža in Ronk, proti vzhodu pa do Sežane, Divače, Pivke (Šentpetra na Krasu) in Postojne. Danes šteje tržaška pokrajina šest občin: Milje, Dolina, Trst, Repentabor, Zgonik in Devin Nabrežina.

28 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 166; Jevnikar, »Geržinič Alojzij«, 418; Boris Mlakar, *Domobranstvo na Primorskem (1943–1945)* (Ljubljana: Založba Borec, 1982), 132.

29 Mlakar, *Domobranstvo na Primorskem*, 126, 132.

30 Drago Pahor, *Prispevki k zgodovini obnovitve slovenskega šolstva na Primorskem 1943–1945* (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1974), 23, 126;

odraslo mladino so bili organizirani še večerni tečaji.³¹ Pisatelj France Bevk se je kot predsednik Pokrajinskega odbora OF za Slovensko primorje in kot član predsedstva AVNOJ³² v Odprtem pismu slovenskemu učiteljstvu v primorski Sloveniji z dne 25. januarja 1944 ostro in brezkompromisno izrazil v zvezi s slovenskimi šolami, ki so nastajale izven okvira OF ali samo delno izven tega okvira: *»/.../Mi smo nasproti takim šolam takoj zavzeli jasno, odklonilno stališče. Naš narod, katerega pretežni del se je strnil okoli OF, je danes v boju z okupatorjem, zato tudi za ceno žrtev odklanja vsako sodelovanje z njim, odklanja njegove župane in njegovo aprovizacijo, odklanja posebno njegove šole. A ni dovolj da take šole odklanjamo le z besedo, ampak jih moramo v interesu našega narodnega obstoja zatreti z vsemi sredstvi, kjerkoli se pojavijo, tudi za ceno žrtev. Prav tako morajo izginiti šole dvoživke. Ali bodo šole naše, da bomo prosto v njih poučevali, ali jih pa zdaj sploh ne bo. Srednje poti ni. /.../ Tovariši učitelji, tovarišice učiteljice! Bodite naši borci, bodite naše borke! Hodite isto pot z narodom, ki v vas polaga vse svoje upe! Ne stopite v učilnice, ki so jih odprli Nemci ali njihovi hlapci! Poučujte le v šolah, ki so priznane od naše narodne oblasti! /.../«³³*

Kljub temu se je v krajih na tedanjem Goriškem in Tržaškem, kjer so bili okupatorji množično prisotni, šole v organizaciji OF pa niso mogle redno delovati, postavljalo vprašanje, ki ga

Samo Pahor, »Pregled zgodovine slovenskega šolstva na današnjem ozemlju italijanske republike do leta 1945«, v: *Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985* (Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji, 1986), 71.

31 Pahor, *Prispevki k zgodovini obnovitve*, 32–33; Kacin, *Slovenska šola na prepihu*, 57–60.

32 Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, ustanovljeno ob koncu novembra 1942 na zasedanju v Bihaću.

33 Pismo je v celoti objavljeno v: Slavica Pavlič in Viktor Smolej, *Partizansko šolstvo na Slovenskem* (Ljubljana: Založba Borec, 1981), 281–283. Gl. tudi: Pahor, *Prispevki k zgodovini obnovitve*, 14–15.

je prof. Anton Kacin takole formuliral: »*Ali naj otroci v tistih krajih še naprej hodijo v italijansko fašistično šolo, na primer v Gorici, ali pa naj ostanejo sploh brez pouka? Isto velja za slovensko gimnazijo pod Kapelo³⁴ v Gorici. /.../ Nemška oblast se v organizacijo, upravo in poučevanje ni vtikala. Nam pa je šlo za to, da se iz tiste neverjetne zmede, ki je vladala v razmerju med Nemci, fašisti in badoljanci³⁵ potegne za Slovence kar največ koristi.*«³⁶ Prof. Geržiniča je pri njegovem delu vodila misel, da bi pri Nemcih dosegel uzakonitev slovenskega šolstva v tedanji Pokrajini Trst, tako »*da ga bodo zavezniki po nemškem porazu že dobili in se bomo na to lahko sklicevali.*«³⁷ V ozadju je bilo torej tudi vprašanje, komu bo pripadal Trst z okolico po končani vojni. V srečanju med Winstonom Churchillom in Josipom Brozom - Titom 12. in 13. avgusta 1944 v Posillipu pri Neaplju je bil govor tudi o tem. Churchill je Titu dal jasno razumeti, da bo Jugoslavija po koncu vojne prejela Istro, Trsta pa nikakor.³⁸ Vodstvo Narodnoosvobodilne vojske je moralo biti s tem seznanjeno. Prof. Geržinič je morda to slutil. Verjetno pa je upal v anglo-ameriško osvoboditev Slovenije, vsekakor gotovo ni veroval v zmago Nemcev, čeprav je z njimi sodeloval.

Kljub velikemu naporu in nevarnosti (ob obisku posameznih krajev od Trsta do Postojne se je osebno zelo izpostavljal) ni njemu in niti drugim, na primer četniško usmerjenemu pravniku

34 To je ob cesti *Via della Cappella*, ki se iz Gorice vzpenja proti frančiškanskemu samostanu na Kostanjevici/Kapeli.

35 »Badoljanci« so bili pristaši italijanske monarhije in generala Pietra Badoglia, ki je odigral pomembno vlogo 25. julija 1943 pri odstavitvi diktatorja Benita Mussolinija. Nato je vodil italijansko vlado v obdobju neposredno po tem dogodku.

36 Kacin, *Slovenska šola na prepihu*, 61.

37 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 166; Jevnikar, »Geržinič Alojzij«, 418.

38 Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011), 172–173.

dr. Ernestu Jazbecu in njegovemu sodelavcu Karlu Živicu, oba sta delovala pred prof. Geržiničem, uspelo ustanoviti v samem Trstu kake stalne osnovne, še manj pa srednje šole.³⁹ Vsekakor je prof. Geržinič v knjigi *Pouk v materinščini – da ali ne*, v kateri opisuje svoje delo za ustanavljanje slovenskih šol v okupirani Tržaški, zapisal, da je med njegovim delovanjem nastalo kakih 15 rednih šol. Nekaj jih je delovalo v mestni okolici, npr. na Katinari, v Padričah, na Opčinah, v Bazovici.⁴⁰ Nemci slovenskih šol na Tržaškem niso uzakonili, je pa prof. Geržinič 24. marca 1945 od njih prejel 339.000 lir za plače učiteljem v po okupatorju priznanih šolah. To vsoto je potem porazdelil odgovornim za te šole v okolici Trsta, ponekod na Krasu pa še do Postojne, denar je prišel tudi v roke posameznikom, ki so bili na Goriškem in tudi v Ljubljani, marsikdo pa se je ta denar bal vzeti.⁴¹

Toda kmalu je prišlo do konca vojne. Ko so partizani IX. korpusa in 4. armade nove Jugoslavije vkorakali v Trst 1.

39 Kacin, *Slovenska šola na prepihu*, 63.

40 Alojzij Geržinič, *Pouk v materinščini – da ali ne?*, 102–112. Gl. tudi: Milan Pahor, *S knjigo v vojni: partizanska šola na Tržaškem 1943–1945* (Trst: Založništvo tržaškega tiska in Narodna in študijska knjižnica, 2021), 79–84. Avtor zanika, da bi Geržinič kakorkoli »postavil na noge« kako »svojo šolo« na Tržaškem, ker »je položaj popolnoma obvladovala Osvobodilna fronta slovenskega naroda«. Toda Boris Mlakar je v delu *Domobranstvo na Primorskem* na str. 132 takole zapisal: »V istem času pa so, ne glede na uradno uzakonitev, v okolici Trsta /.../, v Postojni ter v drugih večjih krajih z nemško ali domobransko postojanko nastajale šole, ki bi jih v nekem smislu imeli za domobranske. To so bile na pol javne šole, ki so jih po navadi vodile starejše učiteljice ali župniki, vendar je značilno, da so bile marsikateri izmed teh šol pod vplivom OF in niso napravile večje škode.« Torej, tako ali drugače, nadzor OF nad slovenskim šolstvom na tedanjem Tržaškem od jeseni 1943 do spomladi 1945 ni bil popoln.

41 Mlakar, *Domobranstvo na Primorskem*, 133; Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 240–254; Pahor, *S knjigo v vojni*, 83–85.

maja 1945, za njimi pa so naslednjega dne prišli Novozelandci v sklopu 8. britanske armade, so se nekateri Nemci še upirali. Pripadniki SNVZ in drugih protipartizanskih formacij in precej nemških vojakov je skušalo zbežati tudi po morju. Prof. Geržiniču in še nekaterim, ki so biti tedaj v Hotelu Regina, tj. bivšem Narodnem domu, se je ponoči 1. maja posrečilo vkrcati se na ladjo, ki je odpelovala v skupini drugih nemških in hrvaških plovil. Zasidrale so se pred izlivom reke Tilment (Tagliamento) in tam so se begunci izkrcali ter s čolni prišli do obale. Nekatere člane SNVZ, med njimi tudi prof. Geržiniča, so Britanci s kamioni od tam prepeljali v mesto Cesena. Taborišče so stražili indijski vojaki. Tu si je prof. Geržinič priskrbel civilno obleko in kot civilist je bil potem premeščen v taborišče pri mestu Riccione, točneje v nekdanjo Mussolinijevo vilo. Tam so bili še drugi slovenski begunci, ki so kmalu organizirali versko in kulturno delo. Prof. Geržinič je tam izvedel za sestrino smrt.⁴²

Avgusta 1945 je v taborišču prejel vabilo dr. Srečka Barage, naj se napoti v Trst in tam pomaga organizirati slovensko šolstvo. Vabilo je sprejel in se v Trstu nastanil v istem stanovanju, ki ga je imel pred begom.⁴³

Položaj v Julijski krajini (do neke mere jo lahko imenujemo Primorska), zlasti v Trstu, Gorici in Istri, je bil napet. V vseh teh krajih je nacistične oborožene sile porazila v zadnjih dneh aprila in v prvih dneh maja 1945 Titova jugoslovanska vojska. Zato jih je zahtevala zase, čeprav so anglo-ameriški zavezniki prišli v Trst 2. maja 1945 in se obrobno udeležili spopadov z Nemci. Dejstvo pa je, da je nova Jugoslavija vzpostavljala svojo oblast tudi z uporabo hudega nasilja.⁴⁴

42 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 275–279.

43 Ibid., 280–281.

44 Milica Kacin Wohinz in Nevenka Troha (ur.), *Slovensko-italijanski odnosi 1880–1956 / I rapporti italo-sloveni 1880–1956 / Slovene-Italian relations 1880–1956: poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne*

Ker anglo-ameriški zavezniki niso bili pripravljeni pustiti Trsta Jugoslaviji (tudi zaradi njegovih železniških povezav z Avstrijo), kot je to že povedal Churchill Titu v Posillipu, in ker sovjetski diktator Stalin ni bil tedaj pripravljen skvariti odnosov z njimi zaradi tržaškega vozla,⁴⁵ je 9. junija 1945 v Beogradu prišlo med Anglo-Američani in jugoslovanskimi oblastmi do dogovora v zvezi z Julijsko krajino. Ta je bila razdeljena po tako imenovani Morganovi črti na Cono A in Cono B Julijske krajine.⁴⁶ Cona B je obsegala vso Istro, razen enklave okrog Pulja, večino Krasa, Vipavsko dolino, večino Posočja in vsega ozemlja do stare rapalske meje. Cona A pa je obsegala, kot rečeno Pulj, Trst s sedanjo Tržaško pokrajino, zahodni del Goriške in Posočja ter del Krasa. Cono B so upravljale jugoslovanske vojaške oblasti, Cono A pa je vodila anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava (ZVU).⁴⁷

ZVU je imela formalno vso oblast v Coni A, odgovorna je bila samo vrhovnemu poveljniku zavezniških sil v Sredozemlju feldmaršalu Haroldu Alexandru, ki je bil nastanjen v Caserti pri Neaplju. Sprejela je upravne enote, to je pokrajine in občine, ki so bile postavljene pod italijansko oblastjo, in ponovno uvedla zakonodajo, ki je veljala do 8. septembra 1943 z izjemo protijudovskih ukrepov in s prepovedjo fašistične stranke. Nič konkretnega ni bilo, vsaj v glavnem, predvideno za popravo krivic, ki so jih utrpeli Slovenci in Hrvati pod fašizmom. S tem

komisije / relazione della commissione storico-culturale italo-slovena / report of the Slovene-Italian historical and cultural commission (Ljubljana: Nova revija, 2001), 55–57.

45 Pirjevec, *Tito in tovariši*, 210–211.

46 William Duthie Morgan je bil visok britanski oficir; med pogajanjmi z jugoslovanskimi oblastniki je bil načelnik štaba vrhovnega poveljstva zaveznikov v Sredozemlju, ki je bilo nastanjeno v Caserti pri Neaplju.

47 Milica Kacin Wohinz in Jože Pirjevec, *Storia degli sloveni in Italia 1866–1998* (Venezia: Marsilio Editori, 1998), 87–88.

so bili za zaveznike v Coni A odpravljene vsi organi ljudske oblasti, npr. pokrajinski in krajevni narodnoosvobodilni odbori. Pristaši komunistov in OF v Coni A, ki so poleti 1945 ustanovili krovno organizacijo z nazivom Slovansko-italijanska antifašistična unija oziroma *Unione antifascista italo-slava* (SIAU-UAIS), so ZVU bojkotirali kljub vabilu, naj vstopijo v razne upravne organe. Tako so jih Italijani lahko še naprej vodili. Bojkot ustanov, ki so jih postavili zavezniki, je imel za slovensko manjšino hude posledice.⁴⁸

So pa zavezniki priznali upravičenost želje Slovencev po obnovi slovenskih šol. Za šolstvo je bil v Caserti odgovoren ameriški polkovnik Carleton Wolsey Washburne.⁴⁹ Civilne zadeve ZVU je v Coni A od 4. julija 1945 vodil ameriški polkovnik Alfred Connor Bowman,⁵⁰ načelnik prosvetnega oddelka ZVU pa je bil prav tako Američan, in sicer poročnik (kasneje kapetan) John Peter Simoni.⁵¹ Ni šlo za naključno izbrane osebe: Washburne je bil v domovini znan pedagoški strokovnjak, Bowman je bil pravnik, Simoni pa pedagog in umetnik. Bowman se je v Rimu tudi seznanil s primorskim politikom Jankom Kraljem in bil informiran o stanju slovenske manjšine v Italiji. Ko se je junija 1945 nastanil v Trstu, je prišel v Gorico in obiskal Kraljevo vdovo Anico, jo pozdravil ter ji

48 Wohinz in Pirjevec, *Storia degli sloveni*, 89.

49 Vito A. Bellezza, »Washburne, Carleton Wolsey«, v: *Enciclopedia Italiana – III Appendice* (1961), pridobljeno 6. 10. 2021. URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/carleton-wolsey-washburne_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

50 Anton Kacin, »Bowman, Alfred Connor«, v: *PSBL*, 3. *snopič* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1976), 110–111.

51 Maks Šah, »Simoni, John P.«, v: *PSBL*, 14. *snopič* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988), 364–365, in geslo »John Peter, Simoni«, v: *Prabook*, pridobljeno 6. 10. 2021. URL: https://prabook.com/web/john_peter.simoni/767875.

izrazil sožalje. Njen mož je namreč umrl v Rimu 27. decembra 1944.⁵²

John P. Simoni je bil poverjen za ponovno uvedbo slovenskih šol v Coni A Julijske krajine. O tem se je pogajal s predstavniki SIAU-UAIS, a ni prišlo do dogovora. Vsaka stran je imela zelo drugačen pogled na ureditev teh šol in obe zamisli nista bili združljivi. Zavezniki so se zelo opirali na šolsko ureditev, ki je veljala do kapitulacije Italije 8. septembra 1943, seveda brez vsebin, ki so se nanašale na fašizem. Niso pa bili pripravljeni, da bi npr. priznali popolno enakopravnost slovenske šole z italijansko, da bi učni načrti vključevali poučevanje slovenskega jezika na italijanskih šolah tako kot poučevanje italijanščine na slovenskih in da bi poučevanje slovenske zgodovine zaobjemalo tudi narodnoosvobodilni boj.⁵³ Odklanjali so vnašanje komunistične ideologije v učbenike in poučevanje. Bili pa so pripravljeni ustanoviti slovenske srednje šole, ki jih v Trstu ni bilo niti pod Avstro-Ogrsko.

K poročniku Simoniju je 1. avgusta 1945 prišel dr. Srečko Baraga kot predstavnik in ravnatelj slovenske begunske gimnazije v kraju Monigo pri Trevisu. Tam se je ustavilo precej Slovencev, ki so zbežali iz domovine zaradi komunističnega režima. V Trst je prišel, da bi dosegel priznanje tega zavoda in za njegovo preselitev v mesto. Po dolgem razgovoru z ameriškim poročnikom je prejel dovoljenje, da se gimnazija lahko preseli (do tega potem ni prišlo), vendar pod pogojem, da mu kdo izmed profesorjev iz Moniga pomaga pri organizaciji slovenskega šolstva v Coni A Julijske krajine. V Monigu so odločili, naj gre sam Baraga v Trst in postane Simonijev pomočnik. Tako je tudi storil in Simoni ga je 18. avgusta 1945

52 Lučka Kralj Jerman, *Janko Kralj. Utišani in pozabljeni slovenski politik (1898–1944)* (Ljubljana: Družina, 2008), 194.

53 Gorazd Bajc, »Boj projugoslovanskega tabora na področju slovenskega šolstva v Trstu (1945–1948)«, *Zgodovinski časopis* 53, št. 4 (1999), 580–581.

imenoval za strokovnega svetovalca za slovenske šole pod ZVU.⁵⁴ Lotil se je velike naloge. Ker ni dobro poznal razmer, je pozval na pomoč prof. Alojzija Geržiniča. Temu je bil teren znan, ker je med okupacijo skušal organizirati slovenske šole na Tržaškem.

Seveda so se italijanske šolske oblasti v Trstu (in ne samo te) postavile močno po robu obnovitvi slovenskih šol. Šolski skrbnik (*provveditore*) dr. Mario Alberto Tavella je 9. avgusta 1945 naslovil na poročnika Simonija dolgo protestno spomenico, ki je bila uperjena zlasti proti ustanovitvi slovenskih osnovnih šol v mestu Trst in še bolj proti ustanovitvi srednjih šol, kar naj bi bilo po njegovem mnenju absurd, saj med drugim ni bilo niti gotovo, da bodo Slovenci za srednje šole v mestu našli domačine iz Julijske krajine, ki bi lahko na njih poučevali.⁵⁵ Kasneje je v polemiko posegel tudi sam italijanski zunanji minister in voditelj stranke Krščanska demokracija Alcide De Gasperi, ki je 27. novembra 1945 poslal vrhovnemu častniku za civilne zadeve v Italiji, ameriškemu kontraadmiralu Elleryju Wheelerju Stonu, protestno pismo v zvezi z odprtjem »slovanskih« šol v Trstu.⁵⁶

Toda Baraga je moral prej premagati ostro nasprotovanje novim slovenskim šolam od strani SIAU-UAIS. Ker je ta imela večjo kontrolo med ljudmi na podeželju, je svetoval Simoniju, naj bi se vpisovanje začelo najprej za srednje šole v Trstu in Gorici, nato pa za osnovne. Tako so vpisi v nove slovenske srednje šole potekali od 10. do 15. septembra, vpisi v osnovne šole pa od 17. do 22. septembra 1945. Zaradi uspešnega bojkota

54 Bogdan Ciril Novak, »V spomin dr. Srečku Baragi«, v: *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1978* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1978), 93.

55 Kacin, *Slovenska šola na prepihu*, 68–72. Dr. Tavella pa ob tem ni zapisal, da so Italijani dvajset let prej pod fašizmom zatrli vse slovenske šole.

56 Kacin, *Slovenska šola na prepihu*, 73.

vpisovanja pa je bil obstoj slovenskih srednjih šol postavljen na kocko.⁵⁷

Dr. Baraga je prek prof. Geržiniča spoznal znanega slovenskega tržaškega duhovnika Matijo Škabarja. Obrnil se je nanj s prošnjo, naj ga zaradi nastale situacije v šolstvu poveže s katerim izmed predstavnikov levega tabora. Odzval se je dr. Frane Tončič. Vsi trije, to je dr. Tončič, dr. Baraga in g. Škabar, so se sestali na domu slednjega. Dr. Baraga je dr. Tončiču jasno povedal, da brez zadovoljivega vpisa slovenskih srednjih šol v Trstu in Gorici ne bo. Pokazal mu je tudi spomenico dr. Tavelle v dokaz, kako se Italijani upirajo ustanovitvi teh šol. Ni povsem znano, komu je dr. Tončič pri SIAU-UAIS poročal o sestanku. Njegov nastop je moral biti prepričljiv. Pozneje se je zvedelo, da je bil o tem hitro obveščen dr. Josip Abram, starosta slovenskih pravnikov v Trstu in nekoč vodilni predstavnik Ciril-Metodove šolske družbe v Trstu. Abram je tedaj zagrozil vodstvu SIAU-UAIS, da bodo slovenski narodnjaki zapustili organizacijo, če ne bo dovoljen vpis v šole. Tako so se stvari premaknile naprej. *Primorski dnevnik* je 13. septembra 1945 objavil poziv, naj se dijaki vpišejo v slovenske srednje šole v Trstu in Gorici, in to je storil tudi naslednjega dne.⁵⁸

Vpisovanje je bilo po tem množično tako v srednje kot v osnovne šole. Oktobra se je začel pouk. ZVU je z okrožnico št. 7 in okrožnico št. 8 z dne 8. oktobra 1945, pod obema je podpisan polkovnik Alfred C. Bowman kot višji častnik za civilne zadeve, ustanovila s prvo slovenske srednje in z drugo slovenske osnovne šole.⁵⁹ Toda treba je bilo najti potrebne učne moči, učbenike in nenazadnje primerna poslopja. Stvari

57 Ibid., 75.

58 Novak, »V spomin dr. Srečku Baragi«, 95; »Vpisovanje v srednje šole«, *Primorski dnevnik*, 13. 9. in 14. 9. 1945, 2.

59 Maks Šah, »Zgodovinski pregled obnovljenega in na novo ustanovljenega slovenskega šolstva na Goriškem in Tržaškem od 1945 do 1985«, v:

so se polagoma uredile, čeprav je bilo vprašanje učnega kadra pereče. Domačih učnih sil je bilo namreč zaradi več kot dvajsetletnega fašističnega preganjanja premalo. Zato so v teh šolah poučevali tudi begunski profesorji in učitelji, kar je vzbujalo hude polemike in nejevoljo levega tabora, od koder so prihajale tudi zelo težke diskvalifikacije.⁶⁰

Prof. Geržinič je bil na začetku šolskega leta 1945/46 nekaj časa profesor in podravnatelj Višje realne gimnazije v Trstu, potem je imel težave z britansko policijo *Field Security Service* (FSS), ki je preverjala, kje je kdo bil in kaj je počel med 2. svetovno vojno. Preizkušnje pred FSS ni prestal in je po nekaj tednih izgubil službo. Simoni, ki je do tedaj že napredoval do kapetana, ga je bil kljub temu pripravljen še naprej plačevati, tako da bi pisal in korigiral šolske knjige. To je tudi na začetku storil: sodeloval je s prof. Martinom Jevnikarjem in prof. Vinkom Beličičem pri pisanju učbenika *Zgodovina slovenskega slovstva*. Anonimno je napisal tudi nekaj člankov za časnik *Glas zaveznikov*.⁶¹

Toda usojeno je bilo, da bo njegovega bivanja v Trstu kmalu konec. Na njegov račun so se širile hude klevete. Dr. Baraga je po zaupnih poteh zvedel, da ga hočejo ugrabiti, in mu zato svetoval, naj nemudoma zapusti Trst. Tako je tudi storil. Poslovil se je od prijateljev in se februarja 1946 z vlakom odpeljal v Bologno. Od tod je šel najprej v begunsko taborišče v Serviglianu in nato v taborišče pri Senigalliji. Tam je poučeval slovenščino na begunski gimnaziji. Pred državnimi volitvami, ki so bile v Italiji aprila 1948, na katerih so nekateri

Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985 (Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji, 1986), 87–91.

60 Bajc, »Boj projugoslovanskega tabora«, 585–586.

61 Geržinič, *Pouk v materinščini*, 133–134; Pahor, *Prispevki k zgodovini obnovitve*, 41, opomba št. 75.

napovedovali zmago socialistov in komunistov, se je odločil za emigracijo v Argentino.⁶²

V Argentini

Prof. Geržinič se je preselil v Buenos Aires in tja prispel 5. junija 1948 z ladjo Olimpia, ki je odplula iz Genove. Dom je našel pri dr. Srečku Baragi.⁶³ Zakaj prav pri njem? Proti slovenskim šolam z begunskimi profesorji in učitelji se je gonja z levega tabora zlasti na Tržaškem nadaljevala zaradi političnih razlogov. Dr. Baraga je bil glavna tarča kritik in obtožb ter bil v Ljubljani 7. februarja 1946 celo obsojen v odsotnosti na smrt z ustreleltvijo kot vojni zločinec.⁶⁴ Zato je sprejel sklep, da bo ob prvi priložnosti emigriral. Priložnost se je pojavila na začetku leta 1948. Odločil se je za Argentino in iz Genove prispel v Buenos Aires 29. marca 1948.⁶⁵ Tam se je naselil z družino.

62 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 305–307.

63 Ibid., 309–310.

64 »Ali smo se motili? Vojni zločinec Srečko Baraga obsojen na smrt,« *Primorski dnevnik*, 9. 2. 1946, 2; Bajc, »Boj projugoslovanskega tabora«, 587–593; Alojzij Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo na Primorskem za delovanja dr. Srečka Baraga pri ZVU*, 77–91. Tu je med drugim objavljen življenjepis, ki ga je dr. Baraga predstavil ZVU nekaj dni po obsodbi na smrt, v katerem je odbil vse obtožbe. Navedel je tudi podatek, da so mu partizani 15. oktobra 1943 umorili brata Jožefa v Jelendolu pri Ribnici. Dejstvo pa je, da so zavezniki kljub obsodbi pustili Barago na njegovem mestu. Očitno je bil zanje ljubljanski proces proti njemu politično motiviran.

65 Geslo »Baraga, Srečko«, v: *Centro de Estudios Migratorios Latinoamericanos (CEMLA)*, Buscador, pridobljeno 6. 10. 2021. URL: <https://cemla.com/buscador/>.

Ostal je v glavnem mestu Argentine do svoje smrti 31. januarja 1977.⁶⁶

Prof. Geržinič je pri njem stanoval do svoje poroke z znano pevko Marijo Fink 10. maja 1952. Najprej je bil zaposlen kot delavec v neki barvarnici blaga, decembra 1948 pa so ga sprejeli v službo pri veliki založbi in prodajalni knjig El Ateneo. Spočetka je bil zapisnikar razstavljenih knjig, nato je postal odgovoren za dopisovanje v nemščini z Avstrijo, Švico in Nemčijo. Začel je tudi preverjati pravilnost španskih prevodov znanstvenih del, pisanih v angleščini, francoščini in nemščini. Sodeloval je tudi pri veliki enciklopediji, ki jo je izdala založba El Ateneo v letih 1962–1964.⁶⁷ Za njeno tretjo knjigo je pripravil pregled slovenske in drugih slovanskih književnosti razen ruske. Ni prejel odtisa svojega zajetnega prispevka in zgodilo se je, da je njegovo pisanje korigiral neki Petković, Srb po rodu, ki je skušal zmanjšati pomen hrvaške literature. Enciklopedija je nato izšla s temi »popravki«. 40 let pozneje je njegova hči Marika naključno našla na spletu pravilno verzijo pregleda. Za založbo El Ateneo je prof. Geržinič še pripravil pregled glasbe pri evropskih narodih.⁶⁸ Leta 1961 se je zaposlil pri založbi Kapelusz, ki je v Argentini znana po izdajanju učbenikov. Tam je srečal znanca dr. Vinka Brumna, ki je pri založbi dosegel visoko mesto. Tudi pri Kapeluszu je pregledoval prevode iz

66 Novak, »V spomin dr. Srečku Baragi«, 96; Rudolf Klinec, »Baraga Srečko«, v: *PSBL, 1. snopič* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974), 34–35; Tatjana Hojan, »Baraga, Srečko«, v: *Novi Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 6. 10. 2021. URL: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1001530/>.

67 Glejte npr.: »Enciclopedia El Ateneo«, v: *Catálogo Público de la Biblioteca Nacional Mariano Moreno de la República Argentina*, pridobljeno 2. 5. 2022. URL: https://catalogo.bn.gov.ar/F/XVBSSBM4HVQD9R1H89Q9P56AB9931ASBMUFUAV5ALH4VRCVAH9-01482?func=full-set-set&set_number=005276&set_entry=000025&format=99.

68 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 310–313.

evropskih jezikov, vključno z ruščino, v španščino, sicer je bil zaposlen v oddelku za visoke šole in v oddelku za slovarje. Pri založbi je delal 20 let.⁶⁹

Prof. Geržinič je zelo aktivno sodeloval v kulturnem življenju slovenske emigracije v Argentini zlasti s pisano besedo. Objavljal je članke in razprave praktično v vseh tamkajšnjih slovenskih publikacijah, in sicer od političnega tednika *Svobodna Slovenija* do verske revije *Duhovno življenje*.⁷⁰ Napisal je kar nekaj knjig in brošur, med katerimi lahko izpostavim vsaj naslednje: *Pouk v materinščini – da ali ne? Delo za slovensko šolstvo na Tržaškem v zadnjih mescih nemške okupacije* (1972); *Boj za slovensko šolstvo na Primorskem za delovanja dr. Srečka Baraga pri ZVU* (1983) in *Od Save do Srebrne reke*, ki je izšla posthumno (2015).

Leta 1954 je sodeloval pri ustanovitvi Slovenske kulturne akcije (SKA), ki je kmalu postala osrednja slovenska kulturna ustanova v zdomstvu. Še danes SKA izdaja svoje glasilo *Glas Slovenske kulturne akcije*, splošno kulturno revijo *Meddobje*, tiska in objavlja knjige ter prireja razstave, koncerte, gledališke predstave in sploh kulturne večere. V *Glas* je Geržinič pisal do leta 1969. Tedaj je v SKA med sestavljanjem novih pravil za njeno delovanje prišlo do razkola. Na občnem zboru, ki je bil 22. marca 1969, sta se pojavila dva osnutka teh pravil. Prvi je že v prvem členu zagovarjal zelo jasno protikomunistično usmerjenost organizacije, medtem ko je drugi v 3. členu poudarjal naslanjanje iste organizacije »na naravni etični zakon in na krščanski razodeti nauk«. To naj bi bilo dovoljšnje jamstvo za protikomunistični značaj SKA. Po glasovanju je drugi predlog prejel več glasov od prvega. Tedaj so prof. Geržinič in še nekateri drugi kulturniki sklenili, med njimi je imel posebno težo časnikar in pisatelj Ruda Jurčec, da s takšno SKA ne morejo

69 Ibid., 314; Jevnikar, »Geržinič Alojzij«, 418.

70 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 314–322.

več sodelovati. Poleg tega je bilo v ozadju, kot je menil dr. Miha Krek, vodilni slovenski politik v emigraciji, razlikovanje med tistimi, ki so še zagovarjali jugoslovanski okvir, v katerem naj bo Slovenija, in onimi, ki so trdili, da mora Slovenija postati samostojna. Zagovorniki prvega osnutka so bili za samostojno Slovenijo. Začeli so izdajati publikacijo z značilnim naslovom *Sij slovenske svobode*. Prof. Geržinič je pri tem glasilu sodeloval do njegovega konca leta 1980.⁷¹ Njegovi sodelavci so se takrat v glavnem pridružili reviji *Vestnik*.

Prof. Geržinič je od 1960 do 1971 poučeval na srednješolskem tečaju za slovenske študente v Buenos Airesu. V Argentini se je še ukvarjal z glasbo ter uglasbil veliko besedil, tudi verskega značaja, in prirejal slovenske ljudske pesmi. Število njegovih skladb obsega kakih 150 kompozicij. Po letu 1990 je skladbe pošiljal v Narodno in univerzitetno knjižnico (NUK). Leta 1993 je bil sprejet v Društvo slovenskih skladateljev.⁷² Na začetku je namenil kar precej skladb Tercetu sester Fink oziroma Kvartetu Fink. Sestram Mariji (sopran), Marti (alt) in Nedi (kontraalt), ki so že pred vojno nastopale na Radiu Ljubljana, se je pridružil brat – baritonist Božidar Fink. Kvartet je v Buenos Airesu zelo uspešno nastopal. Kaže, da imajo Finkovi glasbo nekako v krvi. Trije sinovi Božidarja Finka in njegove soproge Valentine Kovač, ki so obenem nečaki prof. Alojzija Geržiniča, so svetovno uveljavljeni operni pevci, in sicer mezzosopranistka Bernarda Fink Inzko, basbaritonist Marko Fink in sopranistka Veronika Fink Menvielle.

71 Andrej Rot, *Republika duhov: štiridesetletnica Slovenske kulturne akcije* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1994), 44–53.

72 Geržinič, *Od Save do Srebrne reke*, 361–364.

*Viri in literatura**Časopisni viri*

Primorski dnevnik, 1945.

Primorski dnevnik, 1946.

Literatura

Bajc, Gorazd. »Boj projugoslovanskega tabora na področju slovenskega šolstva v Trstu (1945–1948)«, *Zgodovinski časopis*, 53, št. 4, (1999): 577–594.

Geržinič, Alojzij. *Pouk v materinščini – da ali ne? Delo za slovensko šolstvo na Tržaškem v zadnjih mescih nemške okupacije*. Buenos Aires: Založba Sij, 1972.

Geržinič, Alojzij. *Boj za slovensko šolstvo na Primorskem za delovanja dr. Srečka Baraga pri ZVU*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1983.

Geržinič, Alojzij. *Od Save do Srebrne reke*. Trst: Mladika, 2015.

Kacin, Anton. »Bowman Alfred Connor.« V: *PSBL*, 3. snopič, ur. Marijan Breclj et al., 110–111. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1976.

Kacin, Marija. *Slovenska šola na prepihu: ob 65-letnici obnovitve*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2011.

Kacin Wohinz, Milica in Jože Pirjevec. *Storia degli sloveni in Italia 1866-1998*. Venezia: Marsilio Editori, 1998.

Kacin Wohinz, Milica in Nevenka Troha, ur. *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956 / I rapporti italo-sloveni 1880-1956 / Slovene-Italian relations 1880-1956: poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije / relazione della commissione*

storico-culturale italo-slovena / report of the Slovene-Italian historical and cultural commission. Ljubljana: Nova revija, 2001.

Klinec, Rudolf. »Baraga Srečko.« V: *PSBL*, 1. snopič, ur. Marijan Breclj et al., 34–35. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974.

Komelj, Miklavž. »Zdenka Kidrič - Marjeta 1909–2008.« *Borec, revija za zgodovino, antropologijo in književnost* LX, št. 652–656, (2008): 7–15.

Kralj Jerman, Lučka. *Janko Kralj. Utišani in pozabljeni slovenski politik (1898–1944)*. Ljubljana: Družina, 2008.

Jevnikar, Martin. »Geržinič Alojzij.« V: *Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL)*, 3. snopič, ur. Marijan Breclj et al., 417–419. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1978.

Mlakar, Boris. *Domobranstvo na Primorskem (1943–1945)*. Ljubljana: Založba Borec, 1982.

Mlakar, Boris. *Slovensko domobranstvo 1943–1945: ustanovitev, organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.

Novak, Bogdan Ciril. »V spomin dr. Srečku Baragi.« V: *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1978*, ur. Jože Markuža, 91–96. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1978.

Pahor, Drago. *Prispevki k zgodovini obnovitve slovenskega šolstva na Primorskem 1943–1945*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1974.

Pahor, Milan. *S knjigo v vojni: partizanska šola na Tržaškem 1943–1945*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, Narodna in študijska knjižnica, 2021.

Pahor, Samo. »Pregled zgodovine slovenskega šolstva na današnjem ozemlju italijanske republike do leta 1945.« V: *Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985*, 47–85.

Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji, 1986.

Pavlič, Slavica in Viktor Smolej. *Partizansko šolstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Borec, 1981.

Pirjevec, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011.

Rot, Andrej. *Republika duhov: štiridesetletnica Slovenske kulturne akcije*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1994.

Šah, Maks. »Zgodovinski pregled obnovljenega in na novo ustanovljenega slovenskega šolstva na Goriškem in Tržaškem od 1945 do 1985.« V: *Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985*, 87–104. Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji, 1986.

Šah, Maks. »Simoni John P.« V: *PSBL, 14. snopič*, ur. Martin Jevnikar, 364–365. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988.

Spletni viri

Geslo »Neda Geržinič.« Pridobljeno 4. 10. 2021. URL: https://sl.wikipedia.org/wiki/Neda_Ger%C5%BEini%C4%8D.

Bellezza, Vito A. »Washburne, Carleton Wolsey.« V: *Enciclopedia Italiana – III Appendice* (1961). Pridobljeno 6. 10. 2021. URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/carleton-wolsey-washburne_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

Geslo »John Peter Simoni«. V: *Prabook*. Pridobljeno 6. 10. 2021. URL: https://prabook.com/web/john_peter.simoni/767875.

Geslo »Baraga, Srečko«. V: *Centro de Estudios Migratorios Latinoamericanos (CEMLA)*, Buscador. Pridobljeno 6. 10. 2021. URL: <https://cemla.com/buscador/>.

Hojan, Tatjana. »Baraga, Srečko.« V: *Novi Slovenski biografski leksikon*. Pridobljeno 6. 10. 2021. URL: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1001530/>.

»Enciclopedia El Ateneo«. V: *Catálogo Público de la Biblioteca Nacional Mariano Moreno de la República Argentina*. Pridobljeno 2. 5. 2022. URL: https://catalogo.bn.gov.ar/F/XVBSSBM4HVQD9R1H89Q9P56AB9931ASBMUFUAV5ALH4VRCVAH9-01482?func=full-set-set&set_number=005276&set_entry=000025&format=99.

Professor Alojzij Geržinič

Summary

The schoolteacher, professional in culture, publicist, musician and chess player Alojzij Geržinič (1915–2008) was born in Ljubljana and died in Buenos Aires. Through his paternal side he was of Istrian descent and through his maternal side he was a relative of the lawyer and politician Henrik Tuma. He completed his Slavistics studies and after graduating from university took up employment as a teacher. He had learned piano and become a chess enthusiast as a secondary school student. Later, he also learned composition. He developed into a firm Catholic and was very principled in that respect. He refused to join the Liberation Front, although not everyone in his family did. His sister Neda, for example, joined the Security Intelligence Service of the Liberation Front (VOS) (for which she was detained by the Slovenian political police and then shot at Turjak a few days before the end of the War). Geržinič accepted the invitation of the Slovene National Security Assembly (SNVZ – “the Home Guard of Primorska”) and went in the second half of 1944 to Primorska to give lectures at teacher training courses. From January to May 1945, he was a clerk for Slovenian schools in the then Province of Trieste. He sought to have the Germans legalise this education “so that after the German defeat the Allies will have it and we will be able to invoke it”. Despite his best efforts, he did not achieve this goal. After the War’s end, he spent a brief period in refugee camps in Italy. He then accepted the invitation of dr. Srečko Baraga, who had been appointed by the Anglo-American Allies as a professional advisor for Slovenian education in the then

Zone A of the Julian March, to assist him in the restoration of Slovenian schools. He was active in the Trieste region and Slovenian schools began to flourish despite great difficulties. Due to his past relationship with the Home Guard, he had to leave this work at the beginning of 1946. He again retreated to refugee camps in Italy, where he stayed until his emigration to Argentina in 1948. After a while in Argentina, he found employment with El Ateneo publishing house and afterwards with Kapelusz. He translated from major European languages and contributed content to the third volume of the *Enciclopedia El Ateneo* (Buenos Aires: El Ateneo, 1962 –1964). He created a family with the singer Maria Fink. He was very active in the Slovenian post-war emigration in Argentina, as he was one of the founding members of the Slovenian Cultural Action (SKA) organisation and wrote extensively for its bulletins titled Glas SKA (in Eng., The Voice of SKA) and Meddobje (in Eng., The Interim). He also contributed to other emigrant publications, ranging from religious to political (Sij slovenske svobode (in Eng., The Shine of Slovenian Freedom), Vestnik (in Eng., The Gazette)). He also engaged in composing and wrote approximately 150 compositions. In 1993, he was admitted to the Society of Slovene Composers.